

**Ikbal Smajlović**

## **EKSPRESIONISTIČKA POETIKA U PJESNIŠTVU A.B. ŠIMIĆA I J. P. KAMOVA**

### **SAŽETAK**

Rad govori o ekspresionističkoj poetici, njenim dometima i osnovnim karakteristikama u pjesništvu Šimića i Kamova. Oba pjesnika iskazuju svoju pobunu protiv svih stega i dogmi, kako u poeziji tako i u životu uopće.

Šimić se zalaže za apsolutnu slobodu i dinamiku. Po njemu, svijet je unutarnji doživljaj pjesnika koji u njemu traži sebe. Tu se, zapravo, radi o „odstvarivanju“ stvari. Šimić bira slobodan stih nastojeći da „naruši“ tradicionalne forme, a ekspresiju pojačava asonancom, aliteracijom i anaforom, neobičnim sintagmama i metaforama. Opredjeljuje se za ekspresiju naspram skladnosti jezika. Koristi se simbolikom boja.

Slično važi i za Kamova. On je po prirodi temperamentan, buntovan i socijalno angažiran. I on koristi slobodan stih i teži slobodi bez kompromisa te uvodi nesvakidašnje motive zanemarujući formu. Svoj izraz, koji nekada nalikuje običnom govoru, stilizira uvođenjem tih neobičnih motiva i nekonvencionalnim promišljanjem.

**Ključna riječ:** ekspresionizam, „odstvarivanje“ stvari, slobodan stih, krik, sintagmatsko-metaforički sklopovi, simbolika boja.

## Umjesto uvoda

A. B. Šimić i J. P. Kamov neobične su i osebujne ličnosti, što se donekle zrcali i na njihovu poeziju. Opredijeljenost ka snažnoj ekspresiji i neograničenoj slobodi te pobuna protiv svih stega realnosti i njenih deformiteta uopće neke su od karakteristika njihove poezije. Posebno se taj bunt ističe kod Kamova, koji nastoji sve vrijeme, i duhovno i praktično, biti posve socijalno angažiran.

Ovaj rad prati njihove ekspresionističke odrednice, ali i uopće poetičke domete njihovog pjesništva, analizira ih i valorizira, navodeći neke konkretne primjere iz određenih njihovih pjesama.

### Ekspresionistička poetika u

### pjesništvu A. B. Šimića i J. P. Kamova

Govoreći u svojim esejima o francuskoj modernoj lirici i izdižući je nad svim ostalim, Šimić jasno pokazuje kako se i hrvatska lirika, također, treba i mora osloboditi stega i okova tradicionalnog pjesništva, kako treba razoriti sve kanonizirane forme i pravila i odreći se dogmatiziranih i ukorijenjenih znanja o poeziji. Na ovaj način, Šimić se opredijelio za ekspresionistički avangardizam, ne sakrivajući svoju bliskost sa pjesnicima njemačkog *Sturma*. Kao i ostali ekspresionisti, on se duboko protivi stravičnoj sudbini čovječanstva (u kojem haraju ratovi, nepravde, izmučenost i glad, umiranje i svakojake druge pošasti), negirajući svaku vrstu logične kauzalnosti i ne pristajući na išta manje do potpune slobode u svim sferama ljudskog života i djelovanja. Tako započinje i svojevrsna Šimićeva pobuna koja će za rezultat imati: rušenje klasične forme stiha, novi ritam, težnju ka dinamici (preko dinamičnih glagola), drugačiju simboliku, specifične sintagmatsko-metaforične konstrukcije, zanimljiva aliteracijsko-asonatska rješenja, te uopće sve ono (ili većinu) što nudi ekspresionizam kao književni i umjetnički pokret.

U tekstu *Anarhija u umjetnosti* on upravo kazuje o svojoj nakani da se bori protiv solidnosti, uravnoteženosti, ljepote i stila vremena, suprostavljaajući im osobenost, dinamiku i apsolutnu slobodu i kaže:

*Anarhija drma temeljima konvencionalnosti. Rušeći konvencionalnost, anarhija ruši najmoćnijeg i najpraznijeg boga zemlje. (...) Ne može se iz mrtvoga: iz reda, iz smirenosti da rodi išta drugo osim opet nešto što je mrtvo. Samo iz anarhije, koja je sva kretnja, i koja je sva život, može da se rodi život. (Šimić, 1999:156)*

Već iz naziva njegove jedine zbirke – *Preobraženja* jasno se razaznaju ekspresionistička nastojanja njegovog pjesništva. Naime, percepcija prirode i svijeta nije više vizuelne naravi (samim tim joj ni predstava nije mimetička/

realistička), već se transformira u unutarnji doživljaj pjesnika koji nastoji sebe razaznati u njoj. Ona zrcali tu unutarnju čulnu iracionalnost i uzbuđenost. Kako tvrdi i većina ostalih kritičara, tu je riječ o *odstvarivanju stvari*, odnosno o pokušaju da se stvari iz materijalnog svijeta razgolite u potpunosti i da im se dadne novo značenje u skladu sa kontekstom, a nipošto ono na koje smo, svakodnevnim susretom ili korištenjem, postali odveć sviknuti i ravnodušni prema njima. Dakle, *umjetnost nije prosta imitacija prirode nego ekspresija unutrašnjeg doživljaja* (Šimić, *Ekspresionizam i svečovječanstvo*), odnosno *umjetnost je u ekspresiji a ne u ljepoti* (Šimić, *Namjesto svih programa*). Drugim riječima, java nije negdje izvan nas, ona je u nama samima – tako nije na umjetniku da reproducira zbilju, on je oblikuje i stvara. Umjetnik se zagleda u stvari i osluškuje ih, čuti njihov unutarnji glas i smisao dopirući do samog bitka, do esencije bez imalo uljepšavanja i bez spoljnog utjecaja. U tekstu *O muzici forma* Šimić zaključuje:

*Kad je stvaralački Duh htio da postane tijelo, on se zaodjenu u neizbrojive forme stvari. (...) Sve ove stvari su forme božanskog, forme Duha. Nevidljivi Duh u vidljivim formama stvari. (...) Ako ste u ekstazi pali na koljena pred bijelo tijelo žene, nije vaša molitva ženskome tijelu nego onomu što je božansko sakriveno u formu. (...) Duša stvari govori duši čovjeka. (...) Znanje o stvarima, to je zamjećivanje stvari. Znanje stvari, to je doživljaj stvari: mistična korespondencija duša. (...) Sve forme govore. Svaka ima svoj unutrašnji glas, zvuk, krik, koji ne moraju čuti moje tjelesne uši, čuje ga duša u velikim časovima. U formama je muzika. Kad doživljujemo forme, duša čuje njihov unutrašnji glas, njihov krik, njihovu muziku. (...) Golotinja svake stvari je zvuk. O forme, zvučite, kričite u nas svoje Unutra, svoju muziku! Da doživljujemo veliku svetkovinu forma, duboku orgiju forma!* (Šimić, 1996:156-158)

Prateći ekspresionističke manire u razbijanju tradicije i pokušaju da pronađe svoj i posve drugačiji izraz koji prati tu unutarnju njegovu čulnu prenapregnutost (ali i pronađe formu za nove sadržaje koje zahtjeva situacija i vrijeme u kojem se zadesio), Šimić bira *slobodan stih*, destruirajući tako tradicionalnu strukturu strofe. Također, koristi se rečenicom oslobođenom svih interpunkcijskih znakova (osim kada su u službi stiliziranog izraza) i kauzalnih veza, najčešće u eliptičnom obliku. Sklon je neobičnim sintagmama i metaforama (*Laju crni vjetrovi; U zapad sunca što se davi u ređenoj krvi; Ja lutam plavim stazama; Plava tama; Crven ples; Krvare crvene noge mjeseca; Bijele čežnje izrasle u tijela; Niz zapadno nebo i iz rsprsnutih šipaka krv se cijedi; I tamni Bog se obrati u svjetlost; Ulice se ispružile u beskraj ko misli; Grad – crn i velik kao Smrt; Snovi pršte rasiplju se; Mrtvi oblaci*). Dinamiku ostvaruje nizanjem glagola i tako utječe na ritam. Nerijetko su ti

glagoli onomatopejični (*kriče, trunu, vrište, ćute, mru...*). Ekspresiju izraza pojačava asonancom, aliteracijom (najčešći *š, ć, s, č, c*) i anaforam.

**TIJELA**

*tijela tijela  
svagdje svuda  
razasuta razvitlana  
lakim kretom jednih Ruku  
Tijela ćute u molitvi  
Tijela kriče u radosti  
Tijela vrište u očaju  
Tijela u snu  
Tijela ljube tijela  
Tijela povrh tijela u grčima  
u stvaranju novih tijela  
Tijela trunu u bolesti  
gasnu kao žute lampe  
mru  
Tijela kroz noć hite lete padaju  
Moje tijelo vjetri nose  
Moje tijelo vapi zvijezde  
Oblaci su zvijezde progutali  
I jest: vječno jedne Oči  
mirno gledaju  
tijela tijela tijela<sup>1</sup>.*

**PLES**

*Gola tijela radost plešu  
Oči piju žuta sunca  
Bog se smije  
Srca lebde  
Gola tijela sjetu plešu  
Ure jedva miču vrijeme  
Čaše ćute  
Cvijeća venu  
Ruke klonu  
Ruke mru u teškom ritmu  
Gola tijela očaj plešu  
Noć zelene zvijezde sipa  
Oči gasnu  
Kose kriče  
Ure kaplju  
U oknima jutro puca  
Snovi pršte rasiplju se  
Gola tijela užas plešu.*

Na taj se način opredjeljuje za ekspresiju naspram skladnosti jezika, slika i ritma – jer takav stih će najpotpunije zrealiti odnos ritma pjesme i ritam emocije i misli, te će ukupni pjesnički izraz približiti i ritmu svakodnevnog govora:

*U običnom govoru mi ne izgovaramo sve riječi istim glasom nego neke jače, druge slabije, razmještajući ih u isti mah prema potrebi misli koju izričemo. Kao u govoru što nije svaka riječ jednake važnosti, jednake težine, tako i u pjesmi. I stoga bi bilo jedno od najprimitivnijih pravila poetike da se glavnije riječi u pjesmi naročito naglase, to će reći da dođu na ono mjesto u stihu gdje*

1) Sve pjesme preuzete su iz Šimić, 1999.

*je ritmički udar najjači (obično na početku, na svršetku i iza cezura). (...) Ne će izražavati u istom ritmu ples i mirovanje, brzinu i ćutanje, nego će nastojati da i sam ritam izražava stvar. Da ritam bude elemenat ekspresije. Da ritam ne bude mehanički nego ekspresivan. (...) Za ekspresivni ritam najpriličniji je dakako slobodni stih. (Šimić, 1999:150/151)*

Donekle bi se sve ovo moglo kazati i za Janka Polića Kamova. On je po svojoj prirodi temperamentan i buntovan, socijalno angažiran i radikaln (između ostalog, namjeravao je „dići Hrvatsku u zrak“). Ne čudi onda nimalo taj revolt prema svijetu kojeg je, htio ili ne, dio, prema realnosti koja ga je iznova boljela i mučila, prema ljudima koji redovno posreću otežljavajući licemjerstvo i neistine, krijući se iza lažnog morala. Ta kritika je britka i direktna, čak agresivna. Njegov ideal je bezgranična sloboda kao mjerilo svih stvari, oko koje nema kompromisa. To će rezultirati u Kamovljevoj poeziji okretanju ka slobodnom stihu (i tako uvjetovanom ritmu) i direktno suprotstavljanje tradiciji esteticizma (gdje već uočavamo elemente kasnijeg ekspresionizma), ali i uvođenju novih i nesvakidašnjih motiva (raspad i propast tijela, erotska ekstaza itd.), pri čemu je forma zabačena u drugi plan ili je čak posve beznačajna. Većina kritičara osporava Polićev slobodan stih tvrdeći da je riječ o običnoj prozi. Kao i Šimić, neće se pretjerano (mada ipak hoće više od Šimića) obazirati na interpunkcijske znakove niti će se ograničavati na broj stihova u strofi (variraju ovisno o situaciji i motivu), a odriče se metričkih i versifikacijskih pravila.

*zvonjava su suze – o mrtav je vjernik tvoj i djeca su tvoja crvi?...*

(Dan mrtvih, str. 10)

*U mrtvoj noći, gdje misli zuje zrakom*

*Plamisajuć – u noći – (U mrtvoj noći, str. 26)*

Već početna pjesma (*Preludij*) *Psovke* nekonvencionalnim stilom i erotizirano-agresivnim izrazom najavljuje taj drugačiji odnos prema svijetu i tradiciji pjesništva, ali i položaj pjesnika i njihovu ulogu. Bježeći od prefinjenosti, patetičnosti i hvalospjeva ljubavi, rodoljublju i moralu, Kamov otkriva svoj pjesnički program i preokupacije. Poistovjećujući bjelinu (nevinost) hartije sa djevojkom, on joj se povjerava i jada i siluje ju otkrivajući joj i utiskujući u nju svu svoju patnju i muku (njegovi cjelovi su crni kao i vlastito saznanje i iskustvo i tinta kojom piše – *crni su cjelovi moji, a rumena je u njima krv*) koje su posljedice saznanja da živi u društvu bez dostojanstva koje nalikuje više animalnoj nego ljudskoj zajednici (*gdje plaze pognute šije, gdje pseta slave orgije i lizanje je njihov blud; nema iskrenosti u očima i vucaranje je njegov hod; magare još nije razumjelo čovjeka; volovi vuku plug*

---

2) Sve pjesme preuzete iz Polić Kamov, *Sabrane pjesme*, Hrvatska književnost na CD-ROM-u

*i ropstvo im donša sijeno*). Njegova riječ je suprotstavljanje, krik i osuda svekolikog besmisla koji „reži“ svuda oko njega.

*Ljubim te, hartijo, i topla je ljubav moja;  
topla ko moja krv i mahnita ko srdžba moja.  
Podaj mi se zauvijek - crni su cjelovi moji;  
crni su cjelovi moji, a rumena je u njima krv. (Preludij, str. 4)*

U pjesmama iz *Preobraženja* u kojima je predstavljen jedan isječak iz života, naoko svakodnevna situacija, Šimićev će izraz najviše sličiti običnom govoru i frazeologiji, ali blago stiliziran kakvim zanimljivim sintagmatsko-metaforičkim sklopom kojim se taj „obični govor“ uzdiže i poetizira:

*O kuda da se danas pođe?  
U sobu uđe moja majka  
sjedne  
i gleda me nijemim pogledom  
Ja puštam knjigu, izlazim iz kuće  
Na rubu polja između crnih stabala  
crveno mrtvo obješeno sunce  
Ja stanem nasred ceste  
i kriknem  
iz svih snaga (Teški zrak, str. 40).*

Ovdje ritam oscilira u zavisnosti od dva segmenta koji su u svojevrsnoj simbiozi – jedan je intonaciono-sintaksički, a drugi misaono-emotivni. Kao i u većini pjesama, svijet je raskomadani i razlomljen, kao što su se raspale i poetske slike, te je pjesma sastavljena iz odlomaka zbilje i komponirana kao neka slagalica, u kojoj su svake vrste kauzalnih i logičkih veza unaprijed otpisane, a ponuđen je tek nagovještaj ili slutnja, odnosno asocijativnost kojom ćemo sastaviti predodžbu iz fragmenata.

*Noć i ja na brdu  
Poda mnom načas izrone iz mraka  
kuće stabla dvorišta i njive  
I opet utonu u mraku  
ko u svijesti  
Iz tame u me gleda nekoliko svijetlih bijelih prozora:  
ko nekoliko bijelih svećanih časova  
iz crnog života ljudi (Hercegovina, str. 27).*

Z. Lešić primjećuje kako lirski subjekt *ne govori ni o sebi ni o svijetu*, već pokušava da izrazi sebe u svijetu:

*Ja pjevam sebe kad iz crne bezdane i mučne noći  
iznesem blijedo meko lice u kristalno jutro  
i pogledima plivam preko polja livada i voda  
(Moja preobraženja, str. 16).*

Takav lirski subjekt je srastao i sjedinio se sa svijetom (recimo, pjesma *Povratak*). To je još očitije u onim pjesmama koje tretiraju transcendentno i onostrano, u intimi samoće i noći. Inače, ekspresionisti teže „viziji kosmičkih prostranstava, titanskom urastanju u kosmički prostor, osećanju hiperboličke snage pesnika da njegov duh postane središte svemira“ (Živković, 1971:241). Šimić se seli u prostore apstrakcije, lebdi u sferama beskrajsnosti i beskonačnosti, u kojem se gubi i stapa sa Apsolutom. Tu se njegova poezija, kako primjećuje Pirić, dodiruje sa sufizmom. Noć, traganje za esencijom, težnja nebu i visinama odraz su panteističkog shvatanja i stremljenja da se pronikne u srž Univerzuma i zakonitost zbivanja. (Pogledati i *Pjesma iznad zemlje, Rastanak sa sobom, Put, Pobjednici na livadi...*).

*Nas nitko nikad otkupio nije  
Svaki od nas sin je božji  
što s neba je u bijedu svijeta sašao  
Mi smo želje Boga spuštene do zemlje  
Bog hoće  
sve biti i sve živjeti –  
U Boga mi se uvijek natrag povraćamo  
Zemlja: kratki izlet (Otkupljenje, str. 64).*

Ovakvo shvatanje Šimić postepeno mijenja koristeći motive izgubljenosti, straha, užasa, dajući im kosmičke razmjere svekolikog haosa, tražeći novog boga ili redefinirajući usvojeni i ustaljeni stav o Bogu. Prateći ekspresionističke težnje za bratstvom među ljudima, jednakošću, za internacionalizmom i socijalnom jednakosti, za nespustanošću, on suosjeća i bori se sa nepravdama i tlačenjima i poistovjećujući se sa svima onima u takvim situacijama (*Mladić, Bolesnik, Mučenik, Zapuštena, Sudbine u ponoć...*). Upravo zato i lirski subjekt pozicionira se u formi „ja“, „odnosno „mi“, gdje to „mi“ ima kolektivnu ulogu, ali ne kao ukupnost svih ljudi svijeta nego kao zbir pojedinaca koji osjećaju, misle, vide i doživljavaju svijet jednako (*Mi stojimo na rubu svijeta; Mi idemo u tamno neizvjesno; Rušimo se vječno* i sl.). Iz takvog poimanja proističe i težnja da se transformira u zvijezdu koja će sa nekog dalekog neba u noći sjati u crne muke noćnih očajnika (*Moja preobraženja*).

Kod Kamova su slike svijeta apokaliptične i pesimistično crne. Njegov krajolik sveden je na izvitoperene konture. Vječiti je sukob dva načela – slobode i dogmi. Polić ne konstruira novu zbilju nego postojeću preispituje i

redefinira počev od povijesti, pa nam se svijet ukazuje kroz nizove refleksivnih asocijacija i eksplozivno iskazivanje emocija i unutarnjeg reljefa. On je izrazito antireligiozan (*Job* i *Mojsije*) i kritičan prema moralu. Međutim, postoji u njegovom pjesništvu i nekakvo panteističko ozračje - kaos iz prirode prerasta u kosmički kaos iz kojeg se rađa sunce, novi život, bog i vječna sloboda. On vjeruje, također, u bezvremeno i beskraj. Smrt nije kraj nego najava novog vremena.

*O drhtava je bol moja i velike su njezine zamisli;  
smrskat ću ledeni lijes i prorovati zemlju;  
izmiljit će prebite kosti i velike sjat će mi oči -  
Sunce je tamo i uskrs i ditirambi leprše zrakom!* (Finale, str. 13).

Motiv haosa je apoteza slobode i napad na sve vrste stega, zakona i ograničenja. U *Pjesmi nad pjesmama* (intertekstualno vezana uz biblijsku) Kamov pjeva o ljubavi, slobodnoj i nesputanoj i strasnoj, bez ozakonjenja, koja nastaje i živi u haosu i plodi se u njemu. Poezija je pjesnikova ljubav, a dijete je pjesma, nezadrživa, nesputana, koja izaziva promjene – *prevrat*.

*Naša će ljubav biti kaos: mutna i izmiješana i ljudi joj ne nađoše dolične riječi;  
mi ćemo se cjelivati goli i topli i štipaj će biti krvava pjesma naša (...)  
Iz kaosa će se izviti dijete, naše dijete - o nezakonska ženo moja i  
nezakonska ljubavi moja;  
i njegovo će ime biti: nezakonsko dijete;  
i gacati će svijetom gladno ko strast naša, proketo ko pjesma naša  
i krvavo ko ljubav naša;  
i lomit će se kletva na nj i neće imati među ljudima mjesta; (...)  
Pođimo, Ciganko moja, crna ljubavi moja;  
ljubit ćemo se u kaosu, a iz kaosa će nicati dijete,  
dijete krvi naše, dijete duša naših, dijete života našega.  
Pođimo, Ciganko moja, gola ljubavi moja;  
i rodit ćemo dijete, bezimeno dijete;  
i nadjest ćemo mu ime, najljepše ime od lijepih:  
Prevrat će biti ime njegovo, o nezakonska ljubavi naša!  
(Pjesma nad pjesmama, str.6).*

Lirski subjekt u pjesmama Janka P. Kamova progovara agresivnim glasom o emotivnom naboju i uznemirenosti vlastitog bića, otkrivajući destabiliziran položaj u porodici, društvu, tradiciji i religiji. Progovara naspram svih pravila i zabrana, ne suzdržavajući se, svojom nutrinom. To je čisti ekspresionistički krik koji kod Polića prerasta u psovku.

*Pjevaju usne moje i pjesma je moja psovka;  
ona je očaj i bijes i srdžba je u boli njezinoj;  
kratka je i mahnita ona ko krik probuđenoga u grobu. (isto).*

U sljedećim njegovim stihovima N. Ivanišin prepoznaje ekspresionističke elemente, u kojima kao da je prokomentarisao sliku E. Muncha (*Krik/Schrei*) iz 1909. ili odrazio kasniju njemačku liriku ekspresionizma (1910.):

*Ja sam slušo krik u noći  
u ponoćje divljeg krika*

I Šimićev „razmrskani“ svijet sve je teži i nepodnošljiviji. Osjećaj krajnjeg nezadovoljstva i tjeskobe, raspolučenost između želja i mogućnosti, usamljenost i izgubljenost u beskrajnosti prostora i vremena, rezultirat će *krikom* i u njegovoj lirici (toliko karakterističnom za cijeli ekspresionizam) –kao pobuna, vapaj, djelovanje, oslobađanje, preobražavanje, spontana reakcija na sva unutarnja i vanjska previranja, kao umjetnost u krajnjoj liniji. „Krik je jezički arhetip čovjekovog općenja s prirodom, produžena akcija i supstitut za ograničenu moć“ (Pirić, 2000:130). I sama riječ krik bit će jedna od frekventnijih riječi njegovih pjesma (***krik** ples i radost života iz grada; preplašen **krikom** čudne tice/ znaj:/ to **krik** je moga srca s blizih obala; U plavom zraku golo tijelo se zablista/ **krikne**; Ja stanem nasred ceste/ i **kriknem**/ iz svih snaga; **Krik!**; Kroz plavu svjetlost stiže s rijeke u ulice **krika** ljudi).*

Također, i riječ *smrt* vrlo je česta i prati prethodno objašnjeni Šimićev doživljaj svijeta, njegov pesimizam i poimanje tijela kao prolaznosti, ograničenosti i svedenosti na truhljenje i propadanje pod razjedanjem bakterija (*Bakterije, Tijelo i mi*). Smrt je shvaćena kao neupitnost i konstanta, kao sastavni dio nas koji će nas nadživjeti. Ona je sasvim svoja i gospodari kada i kako hoće. To se potvrđuje i čestim pisanjem i isticanjem velikim početnim slovom (*Al za mnom ravno uputiste **Smrt**; **Smrt** još samo nevidljiva živi; od vjekova mrsku/ **Smrt**; Bog sa svojom **Smrti** čeka...*).

*Smrt nije izvan mene. Ona je u meni  
od najprvog početka: sa mnom raste  
u svakom času  
Jednog dana  
ja zastanem  
a ona raste dalje  
u meni dok me cijelog ne proraste  
i stigne na rub mene. Moj svršetak  
njen pravi je početak:  
kad kraljuje dalje sama (Smrt i ja, str. 106)*

Šimić se mnogo koristio bojama u svom pjesništvu. One ne predstavljaju samo vanjsku i vidljivu predmetnu pojavnost, nisu samo dekoracija već preuzimaju dodatni značaj i dublji smisao. Njima se oslikava i unutrašnjost predmeta i pojava, otkriva se njihova esencija i posebnost, zakonitost i ustrojstvo, njihova unutarnja smisao i povezanost. Pored crvene i plave (koje su „zaštitne“ boje ekspresionizma), česte su i bijela, crna, žuta i zelena. Crvena i plava boja koriste se i za apstraktno (metafizičko) i za realno. Plava boja, kao i njena varijanta – modra, sugerira u pjesmama slutnje i nadanja, mudrost, metafiziku, dubinu i visinu, astralnost, smiraj (*ново **plavo** jutro, ispod **plavog** neba, nebrojenih **plavih** noći, za **plavim** zavjesama ljeta, dva **modra** cvijeta ljubavi, ja koracam livadama **plav** od sutona, **plavo** podne sjedi, **plavi** mlaz visoka vodoskoka u **plavu** prazninu šumi, veče **plavim** licem, lutam **plavim** stazama, plaštu **plave** mjesečine, iz **plave** tame, kroz **plavu** svjetlost, **modri** beskraj, neka naša tijela mirna prozirna i **plava**, prostor **plav**...).*

Crvena jeste boja krvi, snage i energije, sunca, vatrenosti, strasti i ljubavi, boja akcije i dinamike, ali i kada se govori o smrti (*crvene svježe krvi, **crveno** i tiho srce, krvare **crvene** noge mjeseca, **crvenih** kuća, prozor **crven** gori, **crveni** cvjetovi ljubavi, na stolu cvjetove **crvene**, **crveno** suho stoji sunce, Mjesec – okrugla **crvena** glava, **zacrveni** jutro zvijezda...).* Ponekad se kombinira sa crnom i zelenom.

Crna i bijela (kao i njene varijante), također, vrlo se frekventne. Bijela se koristi i kao boja čistoće, sjaja i urednosti, prirode, tijela, ali i kao hladnoće, straha, bolesti, smrti (*iznesem **blijedo** meko lice, **bijel** visok snijeg, **bijeli** danji papirnati mjesec, očaj **blijed**, u **bijelim** pustim sobama, **svijetlih** **bijelih** prozora, **bijela** svjetlost, u hladnom **bijelom** danu, **bijela** teška krila, **bijeli** mjesec šeta, u **bijelim** oblacima, **bijelu** dušu, dva duga **bijela** krila, **bije**le čežnje...).* Za pojačavanje kontrasta i ekspresije, ali i za izražavanje očaja i pesimizma, uzleta u apstraktnost i govor o smrti, Šimić se služi crnom bojom (*između **crnih** stabala, **crne** zastore, **crno** nebo noći, **crni** vjetrovi, iz **crne** bezdane i mračne noći, **crno** teško srce, u **crne** muke noćnih očajnika, **crnog** bezdana, **crne** molitve, iz **crnog** života ljudi, ponos **mrk** i tvrd, **crn** ponor snova, u **crnoj** nijemoj vodi, **crne** sijenke...).*

Slično upotrebljava i žutu i zelenu boju, s tim da žuta ponekad ima i sinestetički karakter (*u suhu žutu i beskonačnu prazninu, žuta sjenka, duge žute požude, pokriven žutim prnjama, žute vode, zgasnuli smo žutu lampu, žuto lice, žuta sunca, vonj žutila, žute zvijezde, očaj blijed i bolesno **zelenkast**, noć **zelene** zvijezde sipa, **zelenilo** livada, nad **zelenom** vodom, **zelenkasta** voda).*

Kamov se koristi bojama, također, ali mnogo manje od Šimića. Najčešće upotrebljava crnu boju (*moji su cjelovi **crni**, **crna** ljubavi moja, **potamnijela** je put tvoja, ruka je tvoja **crna** ko inkvizicija, **crna** su djela vaša, **crna** ko ljubav, **crni** se ždrijelo sablasti*).

Nalazimo još i bijelu (***bijela** hartijo/nevina hartijo, sunce **blijedo** ko mrtvačka svijetla*) i zelenu boju (divna su djeca tvoja i **zeleno** je ime njihovo, krst je **zelen** tvoja).

Na kraju možemo zaključiti kako u pjesništvu A. B. Šimića i J. P. Kamova itekako postoje odlike ekspresionizma. Oba pjesnika iskazuju svoj bunt protiv nelijepe realnosti i tradicije, odnosno protiv svih oblika kanoniziranja ljudske misli i djelovanja, težeći apsolutnoj slobodi. Svoj pjesnički glas podižu do krika. Taj krik je i psovka i osuda, svekoliki očaj, pobuna, a sve to je umjetnost (pjesma) u konačnici.

Obojica se opredjeljuju za slobodan stih i tako ruše klasičnu formu stiha i norme esteticizma. Time na nov način grade ritam svojih pjesama i poigravaju se jezikom.

Kod Šimića uočavamo sklonost ka dinamici (preko dinamičnih glagola), drugačijoj simbolici i specifičnim sintagmatsko-metaforičkim konstrukcijama, kao i česta aliteracijsko-asonantska i anaforična rješenja. On pokušava odstvariti stvari gledajući u njihovu esenciju. Dakle, prepoznaje sam bitak stvari koji izaziva unutarnju uzbuđenost našeg bića. Pri tome se koristi i bojama (crvena, plava, crna, bijela, zelena, žuta) čime bogati sinestetički dojam i izaziva očudavanje.

Kamov pjesnički izraz je erotizirano-agresivan i potpuno nekonvencionalan za to doba. Slike svijeta su mu apokaliptične i pesimistično crne, a ukupni prizor se konstruira mozaikom refleksivnih asocijacija. Motiv haosa je apoteza slobode i glavni kreativni faktor. Polić se, također, koristi bojama i to najčešće crnom, ali mnogo manje u odnosu na Šimića i potonji ekspresionizam.

## ZAKLJUČAK

Na kraju možemo zaključiti kako u pjesništvu A. B. Šimića i J. P. Kamova itekako postoje odlike ekspresionizma. Oba pjesnika iskazuju svoj bunt protiv nelijepe realnosti i tradicije, odnosno protiv svih oblika kanoniziranja ljudske misli i djelovanja, težeći apsolutnoj slobodi. Svoj pjesnički glas podižu do krika! Taj krik je i psovka i osuda, svekoliki očaj, pobuna, a sve to je umjetnost (pjesma) u konačnici.

Obojica se opredjeljuju za slobodan stih i tako ruše klasičnu formu stiha i norme esteticizma. Time na nov način grade ritam svojih pjesama i poigravaju se jezikom.

Kod Šimića uočavamo sklonost ka dinamici (preko dinamičnih glagola), drugačijoj simbolici i specifičnim sintagmatsko-metaforičkim konstrukcijama, kao i česta aliteracijsko-asonantska i anaforična rješenja. On pokušava odstvariti stvari gledajući u njihovu esenciju. Dakle, prepoznaje sam bitak stvari koji izaziva unutarnju uzbuđenost našeg bića. Pri tome se koristi i bojama (crvena, plava, crna, bijela, zelena, žuta) čime bogati sinestetički dojam i izaziva očudavanje.

Kamov pjesnički izraz je erotizirano-agresivan i potpuno nekonvencionalan za to doba. Slike svijeta su mu apokaliptične i pesimistično crne, a ukupni prizor se konstruira mozaikom refleksivnih asocijacija. Motiv haosa je apoteza slobode i glavni kreativni faktor. Polić se, također, koristi bojama i to najčešće crnom, ali mnogo manje u odnosu na Šimića i potonji ekspresionizam.

### **ABSTRACT**

This paper is about Poetics of Expressionism, its achievements and the main characteristics of the poetry Šimić and Kamov. Both poets express their rebellion against all constraints and dogma, both in poetry and in real life in general.

Šimić stands for absolute freedom and dynamism. According to him, the world is the inner experience of the poet where he seeks himself. In fact, it is about taking away main material meanings and giving it a whole new meaning (view) according to context of his poetry. Šimić chooses free verse, trying to “undermine” the traditional form and expression enhances with assonance, alliteration and anaphors, unusual phrases and metaphors. He prefers to use expression versus compliance languages. He uses symbolism of colours.

Similar applies to Kamov. By nature, he is temperamental, rebellious and socially engaged. He uses free verse and tends to freedom without compromise. He also uses free verse and introduces unusual motives ignoring the form. His poetry, which sometimes resembles ordinary speech, styles by introducing of unusual motives and unconventional meaning.

**Literatura:**

1. Franičević, Marin, *Pjesnici i stoljeća*, Mladost, Zagreb, 1974.
2. Kisić, Uglješa, *Gorčine i Katarze*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985.
3. Lešić, Zdenko, *Klasici avangarde*, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
4. Lešić, Zdenko, *Teorija književnosti*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2005.
5. Milanja, Cyjetko, *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
6. Pirić, Alija, *Stil i tekst*, Bosanska riječ, Zagreb, 2000.
7. Polić, Janko Kamov, *Sabrane pjesme*, Hrvatska književnost na CD-ROM-u (e-izdanje)
8. Popović, Tanja, *Rečnik književnih termina*, Logos Art, Beograd, 2010.
9. Rogić-Musa, Tea, *Metaforika u Psovci Janka Polića Kamova – prilog poetičkom konstituiranju hrvatske pjesničke avangarde*, FLUMINENSIA, god. 22 (2010) br. 1, str. 7-24
10. Solar, Milivoj, *Suvremena svjetska književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
11. Sorel, Sanjin, *Hrvatsko avangardno pjesništvo*, Filozofski fakultetu Rijeci, e-izdanje
12. Šimić, Antun Branko, *Tijelo i mi*, Riječ, Vinkovci, 1999.
13. Živković, Dragiša, *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1971.